

**Lidia Kłos\***

Uniwersytet Szczeciński

## ŚWIADOMOŚĆ EKOLOGICZNA POLAKÓW – PRZEGLĄD BADAŃ

### STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie świadomości i postaw proekologicznych Polaków na przełomie XX i XXI w. W opracowaniu dokonano przeglądu dostępnych badań z zakresu świadomości ekologicznej Polaków przeprowadzonych przez Instytut na rzecz Ekorozwoju, a w ostatnim czasie również przez Ministerstwo Środowiska oraz organizacje ekologiczne.

**Słowa kluczowe:** świadomość ekologiczna, zrównoważony rozwój

### Wprowadzenie

W Polsce pierwsze badania poświęcone społecznym problemom ochrony środowiska, świadomości ekologicznej i postawom wobec środowiska przeprowadzono w latach 80. ubiegłego stulecia. Za pionierskie badania poświęcone w całości świadomości ekologicznej uznaje się badania tarnobrzeskie z 1983 r.<sup>1</sup>

Kolejnymi były te, które prowadził Bazyli Poskrobko w 1987 r. nad źródłami zagrożeń ekologicznych wśród określonych grup pracowniczych przedsiębiorstw przemysłowych uciążliwych dla środowiska przyrodniczego<sup>2</sup>. Wskazał on wówczas

---

\* Adres e-mail: Lidia.Klos@wneiz.pl

<sup>1</sup> T. Burger, *Świadomość ekologiczna i potrzeby w zakresie ochrony i kształtowania środowiska mieszkańców województwa tarnobrzeskiego*, Instytut Kształtowania Środowiska, Warszawa 1984 (maszynopis).

<sup>2</sup> B. Poskrobko, *Jak postrzegamy ochronę środowiska*, „Aura” 1987, nr 8 i 10, s. 12–13, 3–4. Także: *idem, Proekologiczne zachowania przedsiębiorstw przemysłowych w okresie zmian ustrojowych w Polsce*, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok 1991, s. 1–79.

na występowanie w naszym społeczeństwie specyficznej kategorii tzw. pozornej świadomości ekologicznej przejawiającej się w tym, że każdy chciałby, aby otaczające go środowisko przyrodnicze było czyste i przyjazne. Jednak uczestnicząc w procesach produkcyjnych, często świadomie przyczyniamy się do jego zanieczyszczenia.

Aby w pełni zrozumieć i ocenić ewolucję świadomości ekologicznej, jaka nastąpiła w Polsce na przełomie XX. i XXI w., dokonano przeglądu badań ogólnopolskich dotyczących świadomości ekologicznej Polaków, prowadzonych przez różne instytucje już od 1992 r.

Celem artykułu jest synteza stanu świadomości ekologicznej społeczeństwa polskiego u progu XXI w.

## 1. Świadomość ekologiczna

Świadomość ekologiczna jest częścią świadomości społecznej. Według Dariusza Kielczewskiego świadomość ekologiczna jest rozumiana jako „stosunek człowieka do środowiska przyrodniczego, zespół informacji i przekonań na jego temat, a także system wartości, jakim ta osoba kieruje się wobec niego w swoim postępowaniu”<sup>3</sup>.

Pojęcie to może być używane w dwóch znaczeniach. W znaczeniu szerszym oznacza całokształt uznawanych idei, wartości i opinii o środowisku przyrodniczym jako miejscu życia i rozwoju człowieka (społeczeństwa), wspólnych dla określonych grup w danym okresie historycznym<sup>4</sup>.

W znaczeniu węższym, bardziej praktycznym, świadomość ekologiczna jest to stan wiedzy, poglądów i wyobrażeń ludzi o roli środowiska w życiu człowieka, jego antropogennym obciążeniu, stopniu wyeksploatowania, zagrożenia i ochrony, w tym także stan wiedzy o sposobach i instrumentach sterowania użytkowaniem i ochroną środowiska<sup>5</sup>.

W celu scharakteryzowania stanu świadomości ekologicznej Tadeusz Burger wprowadził specjalne kategorie: postawa proekologiczna i obojętność ekologiczna. Pierwszą z postaw przejawiają osoby, które w sposób zdecydowany opowiadają się za ochroną środowiska, i jest to postawa jednoznaczna. Zdecydowanie bardziej

<sup>3</sup> D. Kielczewski, *Ekologia społeczna*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2001, s. 163. oraz szerzej na ten temat: A. Papuziński, *Świadomość ekologiczna w świetle teorii i praktyki (Zarys politologicznego modelu świadomości ekologicznej)*, „Problemy Ekorozwoju” 2006, vol. 1, nr 1, s. 33–40.

<sup>4</sup> Z. Hull, *Świadomość ekologiczna*, „Aura” (II) 1984, nr 11, s. 3–4.

<sup>5</sup> L. Domka, *Kryzys środowiska a edukacja dla ekorozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1998, s. 87–95.

skomplikowana jest kategoria obojętności ekologicznej. W grupie społecznej wykazującej ekologiczną obojętność Burger wyróżnił:

- a) grupę osób sprzyjającą ochronie środowiska, lecz niedemonstrującą postawy proekologicznej;
- b) grupę osób obojętnych, nieinteresujących się problematyką ochrony środowiska, uznających, że zajmowanie się tą dziedziną nie jest konieczne;
- c) grupę osób dostrzegających problemy ochrony przyrody, lecz uważających, że jeszcze nie czas zajmować się ich rozwiązaniem;
- d) grupę świadomych przeciwników ochrony środowiska naturalnego<sup>6</sup>.

Zdaniem wielu ekspertów świadomość ekologiczna społeczeństwa jest szczególnie ważna, gdyż ani system zakazów i nakazów, ani instrumenty rynkowe nie są w stanie same w sobie rozwiązać problemów środowiskowych. Inne działania proekologiczne można podjąć wówczas, gdy większość społeczeństwa wykazuje postawy proekologiczne, a inne wtedy, gdy świadomość ekologiczna dopiero jest kształtowana.

## 2. Przegląd badań dotyczących świadomości ekologicznej Polaków

Instytucją monitorującą stopień świadomości ekologicznej Polaków w najszerszym zakresie jest powstały w 1990 r. Instytut na rzecz Ekorozwoju (InE). Przeprowadził on badania świadomości ekologicznej Polaków realizowane przez CBOS w latach 1992<sup>7</sup>, 1993<sup>8</sup>, 1997<sup>9</sup>, 2000<sup>10</sup>, 2002<sup>11</sup>, 2008<sup>12</sup>, 2009<sup>13</sup>, 2011<sup>14</sup>

<sup>6</sup> T. Burger, *Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego*, Instytut Gospodarki i Przestrzeni Miejskiej, Warszawa 2005, s. 9–11.

<sup>7</sup> T. Burger, *Świadomość ekologiczna: między lękiem a działaniem*, InE, Warszawa 1992.

<sup>8</sup> T. Burger, A. Sadowski, *Świadomość społeczna: Niderlandy ekologiczne*, InE, Warszawa 1993.

<sup>9</sup> W. Batur, T. Burger, A. Kassenberg, *Agenda niespełnionych nadziei. Społeczna ocena realizacji Agendy 21 w Polsce*, InE, Warszawa 1997.

<sup>10</sup> T. Burger, *Świadomość społeczeństwa polskiego u progu XXI wieku*, InE, Warszawa 2000.

<sup>11</sup> *Kompas Rio+10, czyli społeczna ocena realizacji przez Polskę dokumentów przyjętych na konferencji ONZ „Środowisko i rozwój” w 1992 w Rio de Janeiro*, InE, Warszawa 2002.

<sup>12</sup> A. Bałtromiuk, *Polacy w zwierciadle ekologicznym*, InE, Warszawa 2008.

<sup>13</sup> A. Bałtromiuk, *Świadomość ekologiczna Polaków – zrównoważony rozwój*, InE, Warszawa 2009.

<sup>14</sup> A. Stanaszek, M. Tędziągolska, *Badania świadomości ekologicznej Polaków 2010 ze szczególnym uwzględnieniem energetyki przyjaznej środowisku*, InE, Warszawa 2011.

i 2012<sup>15</sup>. W dalszej części zostaną omówione wybrane wnioski z badań przeprowadzonych w latach 1992–2012.

Zawarty w badaniach materiał pozwolił na analizę danych uzyskanych na przestrzeni lat 1992–2012 w odniesieniu do następujących zagadnień: grupa „proekologiczna”; zagrożenia i stan środowiska przyrodniczego; poczucie odpowiedzialności za stan środowiska; znaczenie działań indywidualnych na rzecz środowiska; wiedza, informacja o środowisku i jego ochronie, środowisko i gospodarka; konflikty na tle ochrony i zagospodarowania środowiska.

Ze względu na stosunkowo obszerny materiał badawczy i charakterystyczne cechy otrzymanego materiału dokonano podziału na dwa okresy, tj. pierwszy, który obejmuje lata do 2000 r., i drugi – od 2000 do 2012 r.

Poniższe stwierdzenia wynikają z analizy wyników badań przeprowadzonych w ciągu dekady 1990–2000. Na podstawie badań z tego okresu można sformułować następujące wnioski:

1. Wyższą rangę wśród wartości ekologicznych zyskiwały wartości instrumentalne, a nie autoteliczne (same w sobie).
2. Środowisko naturalne było częściej wartością uznawaną niż odczuwaną.
3. Widocznej świadomości ekologicznej towarzyszyła bardzo niewielka wiedza na temat źródeł zagrożeń, co wywoływało reakcje lękowe zamiast racjonalnego przeciwdziałania.
4. Działaniom instytucjonalnym towarzyszyła negatywna ocena społeczna i nieufność.
5. Organizacje proekologiczne były słabo rozpoznawane w społeczeństwie, niewielki był również poziom wiedzy o ich działaniu.
6. Brak zainteresowania problemem, brak wiary w skuteczność działań oraz niechęć do zmiany przyzwyczajeń to najczęściej wskazywane przez badanych przyczyny niepodejmowania działań na rzecz środowiska.
7. Charakter świadomości ekologicznej zdeterminowany był przede wszystkim doświadczeniem indywidualnym poszczególnych osób i społeczności lokalnych<sup>16</sup>.

<sup>15</sup> M. Strumińska-Kutra, *Świadomość ekologiczna Polaków analiza wyników badań ilościowych z lat 1992–2011*, InE (materiał przygotowany w ramach projektów: „Z energetyką przyjazną środowisku za pan brat” i „Szerokie wody Natury 2000”), Warszawa 2012, s. 1–33.

<sup>16</sup> P. Gliński, *Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego – dotychczasowe wyniki badań*, „Kultura i Społeczeństwo” 1998, nr 3; T. Burger, *Świadomość ekologiczna: między lękiem...*, s. 20.

Natomiast poniższe konkluzje odnoszą się do stanu świadomości ekologicznej Polaków po 2000 r.:

1. Wyraźnie zmniejszyła się liczebność grupy osób, które wskazują na zatrucie środowiska jako zjawisko groźne dla Polski.
2. Mimo że prawie 3/4 badanych raczej nie interpretuje związku pomiędzy ochroną środowiska a wzrostem gospodarczym w kategoriach konfliktu, to zdecydowanie zmniejszyło się przyzwolenie na ograniczenie produkcji szkodliwej dla środowiska za cenę bezrobocia.
3. Odpowiedzialność za stan środowiska naturalnego spoczywa zdaniem badanych na władzach lokalnych, które obecnie budzą większe zaufanie niż poprzednio.
4. Zauważalny jest rosnący poziom gotowości społecznej do podejmowania działań indywidualnych na rzecz środowiska. Wartości ekologiczne są dla coraz większej grupy Polaków ważne.
5. Zdecydowanie wzrasta wśród badanych liczba osób, dla których przyjęcie środowiska za niezbywalną wartość stanowi motyw do podejmowania pozytywnej aktywności na rzecz przyrody.
6. Zdrowie własne i rodziny oraz troska o przyszłe pokolenia są dla Polaków motywem aktywizującym do podejmowania działań prośrodowiskowych.
7. Stosunkowo wysoki poziom wrażliwości na środowisko zauważalny jest w grupie osób w wieku 39–45 lat, natomiast osoby w wieku 18–24 lat charakteryzuje najniższy poziom postaw proekologicznych przy zdecydowanie wyższym poziomie wiedzy ekologicznej.
8. W podziale respondentów ze względu na miejsce zamieszkania można stwierdzić, iż najbardziej proekologiczne postawy prezentują mieszkańcy województw: mazowieckiego, łódzkiego, świętokrzyskiego, lubuskiego, zachodniopomorskiego i pomorskiego, zaś najmniej zaangażowane w działania na rzecz przyrody są osoby z województw: małopolskiego i podkarpackiego.
8. W im większej miejscowości mieszkają badani, tym częściej wskazywali oni na pojawianie się sytuacji konfliktowych związanych z ochroną środowiska w ich miejscu zamieszkania, np. na problemy ze składowaniem odpadów, zajmowaniem terenów zielonych pod budownictwo w miastach, lokalizacją szlaków komunikacyjnych<sup>17</sup>.

<sup>17</sup> Zob. *Polacy w zwierciadle ekologicznym. Raport z badań nad świadomością ekologiczną Polaków w 2008 r.*, red. A. Bołtmiuk, InE, s. 1–29, [www.ine-isd.org.pl/lang/pl/page/raporty/id/40/](http://www.ine-isd.org.pl/lang/pl/page/raporty/id/40/) (26.05.2011).

W nurt powyższych wniosków wpisują się również badania wykonane przez CBOS w latach 2000–2011<sup>18</sup>.

Inne badania posiadają charakter bardziej fragmentaryczny i są sprofilowane pod kątem zapotrzebowań zamawiającego. Przykładem tego typu badań są przeprowadzone na przełomie września i października 2005 r. „Badania świadomości ekologicznej Polaków” zamówione przez Bayer Sp. z o.o. Zostały one przeprowadzone przez GfK Polonia w formie wywiadu bezpośredniego na reprezentatywnej próbie 1000 Polaków. Wśród uzyskanych danych w kontekście tematyki niniejszego artykułu na podkreślenie zasługują następujące wyniki:

- a) 87% respondentów stwierdziło, że nie segreguje surowców wtórnych (plastik, szkło, aluminium, papier) i nie wykorzystuje w tym celu specjalnych pojemników;
- b) 46% respondentów odpowiedziało zdecydowanie tak, a 40% raczej tak na pytanie: „Czy wierzą Państwo, że Państwa zachowanie wpływa na środowisko naturalne (na jego ochronę bądź dewastację)?”;
- c) 23% respondentów odpowiedziało zdecydowanie tak, a 54% raczej tak na pytanie: „Czy według Państwa opinii – Państwa zachowanie w codziennym życiu można określić jako proekologiczne?”<sup>19</sup>.

Podobny charakter miały badania przeprowadzone przez firmę Biostat na zlecenie Fundacji Nasza Ziemia w marcu 2012 r.<sup>20</sup> Badania były częścią Kampanii na rzecz Rozwoju Zrównoważonego 2011–2014 prowadzonej w ramach i w związku z Dekadą Edukacji dla Rozwoju Zrównoważonego ONZ. Celem badania było określenie poziomu świadomości polskiego społeczeństwa w zakresie:

- świadomości osobistego wpływu człowieka na środowisko,
- wiedzy, jak praktycznie na co dzień chronić środowisko,
- potrzeby ochrony bioróżnorodności,
- racjonalnego używania energii, potrzeby zwiększania efektywności energetycznej i zmniejszania wpływu na zmiany klimatyczne,

<sup>18</sup> *Ekologiczna świadomość Polaków*, CBOP, Warszawa 2000; *Polacy o stanie środowiska i zmianach klimatu*, CBOS, Warszawa 2010 oraz *Zachowania proekologiczne Polaków*, CBOS, Warszawa 2011.

<sup>19</sup> *Badania świadomości ekologicznej Polaków*, Raport dla Bayer Sp. z o.o., październik 2005, s. 5–12, [http://www.eduskrypt.pl/ebookswiadomosc\\_ekologiczna\\_polakow\\_\\_wyniki\\_badan\\_przeprowadzonych\\_przez\\_gfk\\_polonia\\_we\\_wspolpracy\\_z\\_firma\\_bayer-487.html](http://www.eduskrypt.pl/ebookswiadomosc_ekologiczna_polakow__wyniki_badan_przeprowadzonych_przez_gfk_polonia_we_wspolpracy_z_firma_bayer-487.html) (25.05.2011).

<sup>20</sup> *Badanie świadomości osobistego wpływu człowieka na środowisko*, wyniki 2012.

- racjonalnego użytkowania wód i ich ochrony,
- racjonalnej gospodarki odpadami<sup>21</sup>.

Otrzymane wyniki uzupełniają dotychczasowe badania w zakresie indywidualnej odpowiedzialności każdego z nas za stan środowiska i podejmowanych przez społeczeństwo działań w zakresie oszczędzania energii, wody i racjonalnej gospodarki odpadami.

Prowadzone są również badania świadomości ekologicznej ukierunkowane na problematykę wpływu stanu środowiska na zdrowie i świadomości istniejących w tym obszarze zależności. Przykładem pozostają badania sondażowe zlecone przez Ministerstwo Zdrowia i Ministerstwo Środowiska, realizujące w latach 2003–2005 Program Wieloletni „Środowisko a zdrowie”. Badania te zostały przeprowadzone w 2005 r. na grupie 800 mieszkańców z terenu całej Polski przy współpracy z Instytutem Badania Opinii i Rynku Pentor. W podsumowaniu wskazanych badań znalazły się m.in. następujące wnioski:

1. Zaledwie 1/5 respondentów nie dostrzega zależności pomiędzy zdrowiem a stanem środowiska.
2. Prawie połowa badanych uznała, że posiada dostęp do informacji o stanie środowiska oraz wpływie zanieczyszczeń na zdrowie człowieka, jednak ponad 1/3 z nich uważa, że ma do nich ograniczony dostęp.
3. Zdecydowana większość respondentów jest przekonana o tym, że swoim indywidualnym postępowaniem przyczynia się do poprawy stanu środowiska, a w ten sposób i własnego zdrowia.
4. Działania promujące wiedzę o wpływie środowiska na zdrowie powinny być dedykowane całemu społeczeństwu, jak również poszczególnym grupom docelowym. Ich celem powinno być także stymulowanie prowadzenia podobnych przedsięwzięć na poziomie lokalnym<sup>22</sup>.

Ocenę postępujących przemian świadomości ekologicznej Polaków, ich kierunki oraz stopień umożliwiają również badania przeprowadzone w listopadzie 2010 r. przez PBS DGA Sp. z o.o. Zostały one zlecone przez Ministerstwo Środowiska i dotyczyły zmian świadomości ekologicznej Polaków w wyniku kampanii edukacyjno-promocyjnej „Nie zaśmiecaj swojego sumienia” oraz ich kontynuacja w la-

<sup>21</sup> Tamże, s. 3–37.

<sup>22</sup> *Środowisko a zdrowie – badania sondażowe*, red. W. Jarosz, J. Bról, B. Jarzębska, Z. Nowińska, Instytut Ekologii Terenów Uprzemysłowanych, Katowice 2011, s. 10–11.

tach 2012–2014<sup>23</sup>. Wspomniane zmiany zdiagnozowano w porównaniu ze stanem świadomości w roku 2008. W badaniach podkreślono m.in.:

1. Ponad 80% Polaków uważa, że podejmując indywidualne działania, może się przyczynić do poprawy stanu środowiska w swoim miejscu zamieszkania (podobnego zdania w 2008 r. było 10% mniej osób). Dwie trzecie respondentów wskazywało, iż wpływ ten przejawia się w segregowaniu śmieci.
2. Połowa Polaków zna znaczenie słowa „recykling” (w 2008 r. wiedzę w tym zakresie posiadał co trzeci Polak).
3. Trzy czwarte badanych uznało, iż niestandardowe działania kampanii prośrodowiskowych przyczyniają się do podniesienia poziomu wiedzy o ochronie środowiska i mają wpływ na kształtowanie nawyków i postaw proekologicznych.
4. Stwierdzono jednocześnie, że na podstawie wyników badań nie można stwierdzić, iż właściwe postawy respondentów w postępowaniu z odpadami mają stały charakter<sup>24</sup>.

## Podsumowanie

Przeprowadzona analiza dostępnych badań świadomości ekologicznej Polaków wyraźnie pokazuje, że społeczeństwo polskie pod koniec lat 80. i 90. ubiegłego stulecia znajdowało się w okresie kształtowania świadomości ekologicznej. Z jednej strony obywatele naszego państwa zdawali sobie sprawę z tego, jakie znaczenie ma ochrona środowiska dla ich życia i zdrowia. Z drugiej strony nie umiano z posiadanej na ten temat wiedzy wyciągnąć praktycznych wniosków. Ogromną rolę w kształtowaniu świadomości ekologicznej Polaków odegrały wówczas powstałe organizacje i stowarzyszenia proekologiczne. Liczba tych organizacji w 1989 r. wynosiła około 140<sup>25</sup>.

---

<sup>23</sup> *Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski*, raport TNS Polska dla Ministra Środowiska, Warszawa 2012; *Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski*, badanie trackingowe, raport PBS dla Ministra Środowiska, Sopot 2013; *Badanie świadomości i zachowań mieszkańców Polski*, badanie trackingowe, raport TNS Polska dla Ministra Środowiska, 2014.

<sup>24</sup> *Coraz lepiej z ekologią*, <http://www.pbs.pl/x.php/1,973/Coraz-lepiej-z-ekologia.html> (28.04.2015).

<sup>25</sup> T. Burger, za: P. Glińskim, *Ruch ekologiczny w Polsce – stan obecny*, Prace Komitetu Obywatelskiego przy przewodniczącym NSZZ Solidarność, czerwiec 1989, nr 2, w: *Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego u progu XXI wieku*, InE, Warszawa 2000, s. 9.



W pierwszej dekadzie obecnego wieku widoczny jest zdecydowany wzrost poziomu właściwych działań i postaw społecznych w odniesieniu do środowiska naturalnego. Co jest szczególnie ważne, Polacy w coraz większym stopniu dostrzegają związek pomiędzy wpływem własnego postępowania na jakość środowiska. Wydaje się, że to najlepsza cenzurka skuteczności edukacji ekologicznej Polaków.

Dokonana analiza przeglądu badań jednoznacznie wskazuje, iż zdecydowanie maleje grupa osób reprezentujących postawę tzw. ekologicznej obojętności na korzyść wzrostu liczby osób jednoznacznie ekologicznych.

## Literatura

- Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski*, raport TNS Polska dla Ministra Środowiska, Warszawa 2012.
- Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski*, badanie trackingowe, raport PBS dla Ministra Środowiska, Sopot 2013.
- Badanie świadomości i zachowań mieszkańców Polski*, badanie trackingowe, raport TNS Polska dla Ministra Środowiska, 2014.
- Badania świadomości ekologicznej Polaków*, raport dla Bayer Sp. z o.o., 2005, [http://www.eduskrypt.pl/ebookswiadomosc\\_ekologiczna\\_polakow\\_\\_wyniki\\_badan\\_przeprowadzonych\\_przez\\_gfk\\_polonia\\_we\\_wspolpracy\\_z\\_firma\\_bayer-487.html](http://www.eduskrypt.pl/ebookswiadomosc_ekologiczna_polakow__wyniki_badan_przeprowadzonych_przez_gfk_polonia_we_wspolpracy_z_firma_bayer-487.html).
- Badanie świadomości osobistego wpływu człowieka na środowisko*, wyniki 2012.
- Bałtromiuk A., *Polacy w zwierciadle ekologicznym*, InE, Warszawa 2008.
- Bałtromiuk A., *Świadomość ekologiczna Polaków – zrównoważony rozwój*, InE, Warszawa 2009.
- Baturo W., Burger T., Kassenberg A., *Agenda niespełnionych nadziei. Społeczna ocena realizacji Agendy 21 w Polsce*, InE, Warszawa 1997.
- Burger T., *Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego*, Instytut Gospodarki i Przestrzeni Miejskiej, Warszawa 2005.
- Burger T., *Świadomość ekologiczna i potrzeby w zakresie ochrony i kształtowania środowiska mieszkańców województwa tarnobrzeskiego*, Instytut Kształtowania Środowiska, Warszawa 1984 (maszynopis).
- Burger T., *Świadomość ekologiczna: między lękiem a działaniem*, InE, Warszawa 1992.
- Burger T., Sadowski A., *Świadomość społeczna: Niderlandy ekologiczne*, InE, Warszawa 1993.
- Burger T., *Świadomość społeczeństwa polskiego u progu XXI wieku*, InE, Warszawa 2000.
- Domka L., *Kryzys środowiska a edukacja dla ekorozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1998.
- Ekologiczna świadomość Polaków*, CBOP, Warszawa 2000.

- Hull Z., *Świadomość ekologiczna*, „Aura” (II) 1984, nr 11.
- Kielczewski D., *Ekologia społeczna*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2001.
- Kompas Rio+10, czyli społeczna ocena realizacji przez Polskę dokumentów przyjętych na konferencji ONZ „Środowisko i rozwój” w 1992 w Rio de Janeiro*, InE, Warszawa 2002.
- Papuziński A., *Świadomość ekologiczna w świetle teorii i praktyki (Zarys politologicznego modelu świadomości ekologicznej)*, „Problemy Ekorozwoju” 2006, vol. 1, nr 1.
- Polacy o stanie środowiska i zmianach klimatu*, CBOS, Warszawa 2010.
- Poskrobko B., *Jak postrzegamy ochronę środowiska*, „Aura” 1987, nr 8 i 10.
- Poskrobko B., *Proekologiczne zachowania przedsiębiorstw przemysłowych w okresie zmian ustrojowych w Polsce*, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok 1991.
- Stanaszek A., Tędziągolska M., *Badania świadomości ekologicznej Polaków 2010 ze szczególnym uwzględnieniem energetyki przyjaznej środowisku*, InE, Warszawa 2011.
- Strumińska-Kutra M., *Świadomość ekologiczna Polaków analiza wyników badań ilościowych z lat 1992–2011*, InE, Warszawa 2012.
- Środowisko a zdrowie – badania sondażowe*, red. W. Jarosz, J. Bról, B. Jarzębska, Z. Nowińska, Instytut Ekologii Terenów Uprzemysłowionych, Katowice 2011.
- Zachowania proekologiczne Polaków*, CBOS, Warszawa 2011.

## ENVIRONMENTAL AWARENESS OF POLISH PEOPLE – OVERVIEW OF RESEARCH

### Abstract

Am of this article is presents Polish awareness and proecological attitudes at the end of 20<sup>th</sup> and the start of 21<sup>st</sup> century. This article performs overview of available research in terms of the range of environmental awareness of Polish people studies by Institute for Sustainable Development and recently also by Ministry of the Environment and ecological organizations.

**Keywords:** environmental awareness, sustainable development

**JEL Code:** Q01

*Translated by Paulina Kłos*